

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.15(7-8)-1

УДК 130.2:165.212

КОНСТИТУТИВНІ ФУНКЦІЇ СИМВОЛІЧНИХ ФОРМ КУЛЬТУРИ Е. КАССІРЕРА

*THE CONSTITUTIVE FUNCTIONS OF SYMBOLIC FORMS OF
CULTURE E. CASSIRER*

О. Д. Яценко

Актуальність дослідження. Проблема філософського осмислення феномену культури в різних варіаціях та методологіях незмінно представлена у світоглядному дискурсі. Особливо в умовах ситуації, коли сам характер існування культури набуває ознак проблематичності та кризовості. В таких випадках доцільним є верифікація механізмів культури, аналітика процедур її (культури) становлення, формування та динаміки. Е. Кассіре́р був якщо не першим, то найвідомішим автором, який безапеляційно зазначив атрибуцію людської сутності та існування у просторі символічних форм культури. Тим самим культура набула необхідної легітимізації щодо констатувальних технік мислення, сприйняття та діяльності. Чи є підстави вважати ці процеси спонтанними та варіативними, або швидше каузальними та універсальними? В контексті зростання темпів глобалізації та масиву постколоніальних критик ця проблема набуває особливого значення та ваги.

Постановка проблеми. Основною проблемою дослідження є відповідь на питання: епістемо-

Urgency of the research.

The problem of philosophical comprehension of the phenomenon of culture in different variations and methodologies is invariably presented in the worldview discourse. Especially when the nature of the existence of culture becomes problematic and crisis. In such cases, it is advisable to verify the mechanisms of culture, to analyze the procedures of its (culture) formation and dynamics. E. Cassirer was, if not the first, but the most famous author, who unambiguously noted the attribution of human essence and existence in the space of symbolic forms of culture. Thus, culture has acquired the necessary legitimization for the ascertainment techniques of thinking, perception and activity. Are there any reasons to consider these processes as spontaneous and variational, or rather causal and universal? In the context of the increasing pace of globalization and the mass of post-colonial critics, this problem is of particular importance and meaning.

Target setting. The main problem of the study is the answer to the question: are epistemological,

логічні, аксіологічні та діяльнісні конструкти людської суб'єктивності є універсальними та інваріантними в історико-культурній ретроспективі, або їхній зміст детермінований відповідним соціокультурним контекстом формування та сталості?

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Роботи Е. Кассіра викликають стійкий інтерес з боку науковців різних галузей знання та специфіки дослідження. В філософському аспекті вже хрестоматійними стали роботи К. Свасьяна, О. Ф. Лосева, Ю. М. Лотмана, В. С. Біблера та інших із вивчення, інтерпретації та аналітики системи розуміння світу і людини Е. Кассіром. Починаючи від фундаментальних рівнів феномено-логії до соціальних форм освіти, політики та державності. Так, Jeremy Heis (2011) вважає метод символічних форм у філософії математики Е. Кассіра одним з найбільш змістовних з огляду на критику евклідової геометрії. Christine Ludl (2015) посилається на методологію дослідження фактів та артефактів культури Е. Кассіра, який наполягав на конститутивній природі сприйняття та мислення. Цю ідею підтримує Emmanuel Alloa (2015), яка аналізує проблему перспективи сприйняття та оцінки дійсності. С. Р. Гаєвська (2015) прагне з'ясувати закономірності розуміння людини крізь призму символічних форм, які є "морфологією" духа. Мінаков М. А. (2006) наполягає на значенні історичної традиції в формування засад мислення та

axiological, and activity constructs of human subjectivity universal and invariant in historical and cultural retrospective, or their content determined by the appropriate socio-cultural context of formation and sustainability?

Actual scientific researches and issues analysis.

E. Cassirer's works are of constant interest from scientists of various fields of knowledge and specificity of research. In the philosophical aspect, the works of K. Swasyan, A. Losev, Yu. Lotman, V. Bibler and others on the study, interpretation and analytics of the system of understanding of the world and a human by E. Cassirer became already a textbook. So, Jeremy Heis (2011) considers the method of symbolic forms in the philosophy of mathematics of E. Cassirer one of the most meaningful in view of the criticism of Euclidean geometry. Christine Ludl (2015) refers to a methodology for the study of the facts and artifacts of E. Cassirer's culture, which insisted on the constitutive nature of perception and thinking. This idea is supported by Emmanuel Alloa (2015), who analyzes the problem of the perspective of perception and assessment of reality. S. Gayevska (2015) seeks to elucidate patterns of human understanding through the prism of symbolic forms that are the "morphology" of the spirit. Minakov M. (2006) insists on the importance of the historical tradition in forming the foundations of thinking and knowing the world. Jon Solomon (2009) explores the problem of narrative on the basis of theoretical concepts of E. Cassirer's

пізнання світу. Jon Solomon (2009) досліджує проблему нарративу на прикладі теоретичних положень філософії Е. Кассіра та сучасних процесів глобалізації. Проблему взаємодії культур та різних світоглядних систем досліджує Stephan Steiner (2015). Oli Belas (2018) критикує освітні практики, засновані виключно на понятті знань. Авторка застосовує філософію символічних форм Е. Кассіра для того, щоб проілюструвати зв'язок між знаннями та часом. І.Віктор (2018) застосовує епістемологічну методологію дослідження Е. Кассіра до вивчення специфікацій української культури.

Постановка завдання.

Звернення до філософської спадщини Е. Кассіра є продуктивним у вивченні проблеми універсальності / контекстуальності основних процедур мислення, сприйняття та діяльності людини. Іншими словами, чи дійсно символічні форми формують суб'єктивність, або тільки впорядковують хаос емпіричного сприйняття?

Виклад основного матеріалу.

Основним інструментом взаємодії людини зі світом Е. Кассіра називає символ. Саме здатність людини створювати та оперувати символами мислитель вважає атрибутивною та значущою рисою людської сутності. Створення символів не є репрезентативною діяльністю людини щодо реальності, а конститутивною. Іншими словами, людина не відображає предмети та процеси світу у свідомості а сама свідомість проектує певний

philosophy and contemporary processes of globalization. The problem of interaction between cultures and different worldviews is explored by Stephan Steiner (2015). Oli Belas (2018) criticizes educational practices based solely on the concept of knowledge. The author applies the philosophy of E. Cassirer's symbolic forms in order to illustrate the connection between knowledge and time. I. Victor (2018) applies the epistemological methodology of E. Cassirer's research to the study of the specifications of Ukrainian culture.

The research objective.

Appeal to the philosophical heritage of E. Cassirer is productive in exploring the problem of universality / contextuality of the basic procedures of thinking, perception and human activity. In other words, do symbolic forms really shape subjectivity, or do they just sort out the chaos of empirical perception?

The statement of basic material.

The main instrument of human interaction with the world is called by Cassirer as symbol. It is the ability of a person to create and operate with symbols, that the thinker attributes as a significant feature of the human essence. Character of creation is not representative of human activity in reality, but constitutive. In other words, the person does not reflect the objects and processes of the world in consciousness, and the consciousness itself projects a certain symbolic meaning of reality. The symbol outlines of the procedure for defining

символозмістовний образ реальності. Символ окреслює контур процедури означення предмету або явища, і в цьому його трансцендентальна природа.

Всі символічні форми відрізняються за своєю специфікою (змістовною, експресивно-репрезентативною, логічно-вербальною тощо), але всі вони мають подібну структуру. Структуризація символічної форми відбувається за диференціацією типу зв'язку між спекулятивним та емпіричним, і включає в себе вираження (сприйняття), репрезентацію (споглядання), чисте значення (поняття). Тобто, формування корпусу культури відбувається як діалектичний процес абстрагування відомостей емпіричного досвіду, який, в свою чергу, детермінований абстрактними символічними формами. Показовим у цьому відношенні є постулювання того, що порівнюються між собою не окремі відомості емпірики, а абстрактні форми, що позначають і визначають сприйняття. Відбувається цей акт на етапі трансформації сприйняття в уявлення.

Висновки. Символ є заміником речі, і не обтяжений каузальністю матеріального світу, потенційно необмежений у можливостях означення, навіть того, що не існує. Мова, міф, релігія, мистецтво, наука – всі ці форми тільки умовно пов'язані зі світом речей, і для аргументації своєї онтології такої атрибуції не потребують. Відомо, що феномен культури перманентно перебуває в епіцентрі критичного філософського дискурсу.

an object or phenomenon, and in this its transcendental nature.

All symbolic forms differ in their specificity (meaningful, expressive-representational, logical-verbal, etc.), but they all have a similar structure. The structure of the symbolic form is differentiated by the type of connection between speculative and empirical, and includes expression (perception), representation (contemplation), pure meaning (concept). That is, the formation of a corpus of culture occurs as a dialectical process of abstracting information of empirical experience, which in turn is determined by abstract symbolic forms. Indicative in this respect is the postulation that not individual pieces of empiricism are compared, but abstract forms denoting and defining perception. This act occurs at the stage of transformation of perception into imagination.

Conclusions. The symbol is a substitute for things, and not burdened by the causality of the material world, potentially unlimited in the possibilities of definition, even that does not exist. Language, myth, religion, art, science - all these forms are only conditionally related to the world of things, and they do not need such attribution to justify their ontology. It is well known that the phenomenon of culture is permanently at the epicenter of critical philosophical discourse. The

Валюативний спектр інтерпретацій призначення та змісту культури варіюється від захопливо-схвальних теорій (Ф.-М. Вольтер, Ф. Фіхте) до нищівної критики її впливу та подальшої долі (Ж.-Ж. Руссо, Ф. Ніцше). Безсумнівним є факт того, що культура продукує власну онтологію, відмінну від природної. І людина втрачає як свої природні інстинкти, так і абсолютизм вітальних цінностей. І закономірно, що розрив між позначуваним та позначальним згодом стрімко зростатиме.

Ключові слова: символ, суб'єктивність, символічна форма, транценденція, онтологія.

currency range of interpretations of the purpose and content of culture varies from fascinating-approving theories (F.-M. Voltaire, F. Fichte) to the shattering critique of its influence and subsequent fate (J.-J. Rousseau, F. Nietzsche). It is undoubtedly a fact that culture produces its own ontology other than natural. And a person loses both his natural instincts and absolutism of vital values. And it is natural that the gap between the marking and the marked will increase rapidly.

Key words: symbol, subjectivity, symbolic form, transcendence, ontology.

Актуальність дослідження. Проблема філософського осмислення феномену культури в різних варіаціях та методологіях незмінно представлена у світоглядному дискурсі. Особливо в умовах ситуації, коли сам характер існування культури набуває ознак проблематичності та кризовості. В таких випадках доцільним є верифікація механізмів культури, аналітика процедур її (культури) становлення, формування та динаміки. Е. Кассіпер був якщо не першим, то найвідомішим автором, який безапеляційно зазначив атрибуцію людської сутності та існування у просторі символічних форм культури. Тим самим культура набула необхідної легітимізації щодо констатувальних технік мислення, сприйняття та діяльності. Чи є підстави вважати ці процеси спонтанними та варіативними, або швидше каузальними та універсальними? В контексті зростання темпів глобалізації та масиву постколоніальних критик ця проблема набуває особливого значення та ваги.

Постановка проблеми. Основною проблемою дослідження є відповідь на питання: епістемологічні, аксіологічні та діяльнісні конструкти людської суб'єктивності є універсальними та інваріантними в історико-культурній ретроспективі, або їхній зміст детермінований відповідним соціокультурним контекстом формування та сталості?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роботи Е. Кассіра викликають стійкий інтерес з боку науковців різних галузей знання та специфіки дослідження. В філософському аспекті вже хрестоматійними стали роботи К. Свасьяна, О. Ф. Лосева, Ю. М. Лотмана, В. С. Біблера та інших із вивчення, інтерпретації та аналітики системи розуміння світу і людини Е. Кассіром. Починаючи від фундаментальних рівнів феноменології до соціальних форм освіти, політики та державності. Так, Jeremy Heis (2011) актуалізує проблему геометрії простору, яка набуває особливої гостроти в період домінування аналітичної філософії. Автор вважає метод символічних форм у філософії математики Е. Кассіра одним з найбільш змістовних з огляду на критику евклідової геометрії. Філософський метод Кассіра фактично розширює уявлення про будову реальності та межі і можливості її сприйняття. Інша дослідниця Christine Ludl (2015) прагне розв'язати проблему зв'язку між теорією та емпірикою за допомогою поняття репрезентації. Авторка посилається на методологію дослідження фактів та артефактів культури Е. Кассіра, який наполягав на конститутивній природі сприйняття та мислення. Цю ідею підтримує Emmanuel Alloa (2015) аналізує проблему перспективи сприйняття та оцінки дійсності. Вона переконана, що на підставі вивчення робіт Е. Кассіра, немає жодних підстав вважати перспективу однією із символічних форм. Навпаки, всі символічні форми, про які писав Кассіер, втілюють вже визначену перспективу для взаємодії зі світом. С. Р. Гаєвська (2015) прагне з'ясувати закономірності розуміння людини крізь призму символічних форм, які є "морфологією" духа. Єдність культури зумовлена єдністю її символічної конструкції, яка маркує хаотичність реального світу у впорядковану та співрозмірну людині дійсність. М. А. Мінаков (2006) наполягає на значенні історичної традиції в формування засад мислення та пізнання світу. Відповідно, символічні форми мають універсальну атрибуцію та індивідуальне втілення.

Теоретичний рівень екстраполяції концептуальних положень системи символічних форм знаходить свій відбиток й рівні суспільного життя. Jon Solomon (2009) досліджує проблему нарративу на прикладі теоретичних положень філософії Е. Кассіра та сучасних процесів глобалізації. В контексті постколоніального мислення особливого значення набуває "трансляційний поворот" як народження "глобальної англійської", універсальної мови сучасного

світу. Автор зауважує, читання китайського перекладу робіт Е. Кассіра демонструє асиметрію в глобальному режимі перекладу, що пояснюється автохтонними для кожної культури просторово-геометричними концептуалізаціями. Відповідно, символічні форми культури вирізняються глибинною оригінальністю по відношенню одна до одної, та не мають можливості однозначної реконструкції. Проблему взаємодії культур та різних світоглядних систем досліджує Stephan Steiner (2015). На прикладі знаменитої “Даосської дискусії” Е. Кассіра та М. Гайдеггера автор аналізує проблему пояснення систематичної філософії без історичної ретроспективи. Проблема інтелектуальної історії в контексті категоріальності мислення та дискурсу формалізацій культури розкривається якнайповніше в діалогічності зіткнення різних систем філософії. Саме в таких зіткненнях розкривається справжній зміст концептуальних конструкцій. Відповідно, Oli Velas (2018) критикує освітні практики, засновані виключно на понятті знань. Авторка застосовує філософію символічних форм Е. Кассіра для того, щоб проілюструвати зв'язок між знаннями та часом. Так, Е. Кассіер розуміє знання як продуктивне та виражене питання, тому дослідниця вважає абсурдною картину знання як “будівельних блоків” та спроби ієрархізувати предметні області.

На особливу згадку заслуговує робота І. Віктора (2018). Автор застосовує епістемологічну методологію дослідження Е. Кассіра до вивчення специфікацій української культури. Таким чином автор доводить універсальний та продуктивний характер філософських концептуалізацій Е. Кассіра.

Постановка завдання. Звернення до філософської спадщини Е. Кассіра є продуктивним у вивченні проблеми універсальності / контекстуальності основних процедур мислення, сприйняття та діяльності людини. Іншими словами, чи дійсно символічні форми формують суб'єктивність, або тільки впорядковують хаос емпіричного сприйняття?

Виклад основного матеріалу. Представник Марбургської школи неокантіанства Е. Кассіер продукує оригінальний та доцільний за змістом дискурс феномену культури. Основними концептами його філософської системи є символ та символічні структури. У розумінні культури автор дотримується лінії контрадикторності природи та культури, властивої неокантіанству в

цілому. Біологічні та фізіологічні показники людського існування не надають необхідних передумов для самореалізації сутності індивіда та спільноти. Потенціал людського мислення не обмежується локальністю часу/простору реалізації активності, а переважає природний функціонал людини як біологічної істоти. Ця перевага, зрушення та здійснення, лежить в основі трансцендування як фундаментальної якості мисленнєвих процесів і проектування навколишнього людині середовища. Тому культура як така над-природна, принципово інша за змістом, сутністю та призначенням.

Основним інструментом взаємодії людини зі світом Кассіпер називає символ. Саме здатність людини створювати та оперувати символами мислитель вважає атрибутивною та значущою рисою людської сутності. Створення символів не є репрезентативною діяльністю людини щодо реальності, а конститутивною. Іншими словами, людина не відображає предмети та процеси світу у свідомості а сама свідомість проектує певний символізмобразний образ реальності. Символ окреслює контур процедури означення предмету або явища, і в цьому його трансцендентальна природа.

Відносно мислення та пізнання символ, по Кассіперу, є апріорною формою, що регламентує та конститує сприйняття та аналітику дійсності. Тому символ є необхідним атрибутом і передумовою мислення та діяльності. Автор акцентує що символ: "...такий знак і в той же час такий образ, який внаслідок своєрідного поєднання в ньому моментів чуттєвості (не тільки пасивної, але і активної) з моментами чистої активності духа містить в собі ніби деяку магічну силу, дією якої встановлюється і навіть створюється для нас сама сутність речі" [4, с. 55] Людина, як *homo symbolicum*, створює символічну реальність культури, яка переформатує її біологічні інстинкти та потреби, стає родовою сутністю або "матрицею" навколишнього простору/часу. Логічно, що акумульована таким чином інформація (знання, звичаї, ритуали та артефакти) формує монументальність корпусу культури, в локусі якої людина реалізує свої прагнення та активність. Монументальність та цілісність культури є принциповим твердженням в філософії Кассіпера. Він переконаний, що різні символічні форми: мова, міф, релігія, мистецтво, наука, синкретично поєднані в цілокупності об'єктивації духа. Методологією обґрунтування цієї тези виступає аналіз-становлення, або циклічна герменевтична процедура визначення сенсу. Кассіпер

відходить від субстанціонального підходу в аналітиці явищ та процесів, на чому наголошує і він сам, і дослідники його творчості. Натомість опрацьовується функціональний підхід до аналітики символічних форм. Всі символічні форми відрізняються за своєю специфікою (змістовною, експресивно-репрезентативною, логічно-вербальною тощо), але всі вони мають подібну структуру. Структуризація символічної форми відбувається за диференціацією типу зв'язку між спекулятивним та емпіричним, і включає в себе вираження (сприйняття), репрезентацію (споглядання), чисте значення (поняття). Тобто, формування корпусу культури відбувається як діалектичний процес абстрагування відомостей емпіричного досвіду, який, в свою чергу, детермінований абстрактними символічними формами. Показовим у цьому відношенні є постулювання того, що порівнюються між собою не окремі відомості емпірики, а абстрактні форми, що позначають і визначають сприйняття. Відбувається цей акт на етапі трансформації сприйняття в уявлення. Отже, апіорність символічних форм не тільки впорядковує емпіричне різноманіття, але якісно та ґрунтовно перетворює та зумовлює його зміст та спрямованість: "поняття на місце чуттєвого різноманіття ставить інше різноманіття, яке відповідає певним теоретичним умовам" [6, с. 21]. Е. Кассіерер зазначає творчу природу символу, адже таке маркування дійсності формалізує континуальність навколишнього світу в сталі і придатні для розуміння форми. Таке переривання плинності становлення є індивідуальним актом свободи, творчої самореалізації та самоідентифікації в культурі.

Протиставляючи природу та культуру, Е. Кассіерер дотримується логіки обґрунтування генезису культури як експлікації соціальності. Дійсно, потреба в бутті Іншого і взаємодія з іншими зумовлює розвиток знаково-символьної системи комунікації, в самих структурах якої вже закладені певні зразки та нормативи, які регламентують сприйняття світу та способи взаємодії з ним. Зауважимо, що специфіка комунікації в суспільстві якісно відрізняється від способів спілкування в тваринних угрупованнях. Якщо тварини послуговуються знаками-сигналами як заміниками реальних явищ і процесів, то символізм людського спілкування дає можливість створення і трансляції сенсу, що не має прямої атрибуції в уречевленому світі. Ця здатність розширює контур наявного буття та є базисом модусу можливого як запоруки людської свободи. Тому

логічно, що свобода проявляється не тільки в праксеологічній сфері, але й в епістемологічній: "...питанню про якість предметів передують питання про буттєву конституцію предметності взагалі. І те, що є значущим для предметності взагалі, є значущим і для будь-якого предмету, що знаходиться всередині даної буттєвої структури" [4, с. 133]. По суті, автор радикалізує "коперніканський поворот" свого видатного вчителя, закладаючи основу майбутнього полісемантичного філософствування: "За допомогою цього в проблему предмету взагалі привноситься абсолютно нове різноманіття. І саме за допомогою цього зі старої догматичної метафізики виникає нова кантіанська метафізика. Буття старої метафізики є субстанція, підмет. Буття в моїй метафізиці моєю мовою не є більше буття субстанції, а є таке буття, яке виходить із різноманіття функціональних визначень і значень" [4, с. 134]. Функціоналізм означення дійсності відбувається у вигляді залучення свідомості до символічних форм культури.

Відмова від субстанціональності у визначенні сутності буття розширює модус можливого та продукує новий та оригінальний спосіб діалектики кінцевого та нескінченного. Автор знаходить закономірність цього зв'язку в наступному: "Функція форм полягає в тому, що людина перетворює своє наявне буття *Dasein* в форму, що вона всю сферу переживань перетворює в об'єктивний образ, в якому вона об'єктивує себе таким чином, що при цьому вона хоча радикально і не звільняється від кінченості в сенсі вихідної точки (адже вона все ще пов'язана з її власною кінчністю), але, виростає з цієї кінченості, виводить кінчість в дещо нове. І це є іманентна нескінченність)" [4, с. 133]. Отже, культура – це простір людської вічності та безсмертя. В культурі об'єктивується індивідуальний дух, і отримує таким чином універсалізацію своєї оригінальності та унікальності. Тому для Кассірера "нескінченність в певному сенсі є саме тотальність здійснення самої кінченості" [4, с. 130]. Проте нерозважливо зводити призначення культури виключно до опції збереження кінчної людської сутності. Відповідно, автор екстраполює атрибут трансцендентальності зі сфери мислення та пізнання до онтології культури.

Такими формами екстраполяції слугують міф, релігія, мистецтво, мова та наука. Міф є першоелементом культури, несвідомим вимислом, яким в першій проекції є і наука. Різниця між міфом та наукою полягає в їх модальності, адже міф не

передбачає, на відміну від науки, процедури верифікації на істинність: “для міфу не існує подібного не-суцього яке є опосередкованим обґрунтуванням буття, “істини”: він знає лише безпосереднє наявне буття і безпосередньо діюче” [5, с. 38]. Всі символічні форми між собою пов’язані, так само як і наука з міфом корелюють мова та релігія. В основі цього зв’язку лежить подібність знакових та значущість подій людського життя закономірно, що один і той же фактаж досвіду продукує подібність у процедурах означення навіть різних за характером символічних форм. Тому проблема аналітики подієвості людського буття потребує комплексності задіяння всіх символічних форм культури. Концептом, що поєднує плинність емпірики та формалізм гіпостазису смислу є символ. Саме символ містить потенціал до реалізації інтегруючої та трансцендуючої функції. Кассіерер вирізняє дві різнопланові опції, які розкривають сутність символу. Одна з них полягає в розумінні символу як констатуючої щодо дійсності діяльності свідомості. Саме в цьому контексті калейдоскоп чуттєвих даних впорядковується культурними формами синтезу: простір, час, число, відношення, модальність. Таким чином існування реальних предметів та явищ через найменування та означення в символі отримують продовження свого буття в ідеальній сфері, відповідно, проєкцію у вічності. Але й вічність (тобто семіосфера) формує і проєктує реальність буття людини. Метрика сприйняття та орієнтації в просторі залежить від певної “точки зору”, від вихідної позиції означення: “Коли сприйняття не залишається пустим схопленням чогось одиничного, тут-і-зараз даного, коли воно набуває характер “зображення”, строката повнота феноменів стягується тим самим в “контекст досвіду”. Різниця між двома основними моментами зображення – між зображуючим та зображеним, між “репрезентантом” та “репрезентатом” несе в собі зародиш, розвиток і досконалий прояв якого породжує світ простору як мир чистого споглядання” [4, с. 187] Так само автор видозмінює концепцію феноменології часу. На його думку, необхідно відмовитись від субстанціонального розуміння часу також. Час є синтетичним поняттям, що зв’язує причину (стимул) дії та її мету (наслідки). Синтетичність часу властива йому на рівні репрезентації, споглядання. Стосовно метафізики часу Кассіерер зауважує наступне: “Питання ставиться так: яким чином від чистого феномену “зараз”, який охоплює в собі майбутнє і минуле в якості конститутивних

моментів, ми переходимо до такого роду часу, в якому ці три стадії часу відрізняються одне від одного і об'єктивно покладаються "нарізно" одне від одного" [4, с. 196]. Тобто, метафізичний час дає можливість дистанціювати явища та процеси з щільного когерентного потоку змін. В цьому полягає запурука свободи мислення та творчості абстрактного пізнання світу. Тому найважливішим для людини є модус майбутнього, або можливого, в динамічному прагненні до якого відбувається розуміння і означення сущого.

Наступним компонентом феноменології когнітивних актів є концепт числа, який демонструє діалектичний перехід від кількості, або множини до якості, або значення. Цей концепт втілює альянсу гегелівської категорії міри, яка у Кассіра набуває визначень функціоналізму та формальності, і наближається до унаочнення в символічних формах культури.

Інша опція свідомості розкривається як комплекс, або парадигма формалізації феноменів культури. Закономірність формування синтезу вражень та переживань структурується відповідними символічними формами, які існують як окремі процедури та феномени, але утворюють цілісність та монументальність семіотичного універсуму культури. Як бачимо, автор дотримується класичної процедури у символічній репрезентації свідомості: вираження-уявлення-значення. Цей алгоритм є дієвим в усіх символічних формах. А різняться символічні форми не логікою дієвості, а типом зв'язку між позначальним та позначувальним, між річчю та символом, - підсумовує Кассіра.

Висновки. Символ є заміником речі, і не обтяжений каузальністю матеріального світу, потенційно необмежений у можливостях означення, навіть того, що не існує. Мова, міф, релігія, мистецтво, наука – всі ці форми тільки умовно пов'язані зі світом речей, і для аргументації своєї онтології такої атрибуції не потребують. Відомо, що феномен культури перманентно перебуває в епіцентрі критичного філософського дискурсу. Валюативний спектр інтерпретацій призначення та змісту культури варіюється від захопливо-схвальних теорій (Ф.-М. Вольтер, Ф. Фіхте) до нищівної критики її впливу та подальшої долі (Ж.-Ж. Руссо, Ф. Ніцше). Безсумнівним є факт того, що культура продукує власну онтологію, відмінну від природної. І людина втрачає як свої природні

інстинкти, так і абсолютизм вітальних цінностей. І закономірно, що розрив між позначуваним та позначальним згодом стрімко зростатиме.

Список використаних джерел:

1. Віктор, І., 2018. 'Філософські виміри символіки української традиції : символіка природного і соціокультурного в фольклорі', *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Серія «Теорія культури і філософія науки», (58)*, С. 112-118. (DOI : DOI: <https://doi.org/10.26565/2306-6687-2018-58-19>).
2. Гаєвська, СР., 2015. 'Людина в парадигмі «символічних форм» Е. Кассіра', *Вісник Черкаського університету, № 11 (344)*, С. 77-83.
3. ЕГУ, 2001. 'Давосская дискуссия между Э.Кассирером и М.Хайдеггером', *Исследования по феноменологии и философской герменевтике*, Минск : ЕГУ, С. 124-134.
4. Кассирер, Э., 1998. 'Избранное. Опыт о человеке', М. : Гардарики, 784 с.
5. Кассирер, Э., 2006. 'Познание и действительность', М. : Гнозис, 400 с.
6. Кассирер, Э., 2002. 'Философия символических форм : в 3 т.', М.; СПб. : Университетская книга, 280 с.
7. Мінаков, МА., 2006. 'Поняття прафеноменів та культурного досвіду у філософії Е. Кассіра', *Мультиверсум : філософський альманах, НАН України, Ін-т філософ. ім. Г.С. Сковороди, Вип. 54*, Київ : Український Центр духовної культури, С. 111-122.
8. Свасьян, К., 1980. 'Проблема символа в современной философии (Критика и анализ)', Ер. : Изд-во АН АрмССР, 224 с.
9. Соболева, МЕ., 2001. 'Философия символических форм Э. Кассирера. Генезис. Основные понятия. Контекст', СПб. : Изд.-во СПбГУ, 180 с.
10. Alloa, E., 2015. 'Could Perspective Ever be a Symbolic Form? Revisiting Panofsky with Cassirer', *Journal of Aesthetics and Phenomenology, Volume 2, Issue 1*. P. 51-71. (DOI : DOI: <https://doi.org/10.1080/20539320.2015.11428459>).
11. Belas, O., 2018. 'Education, knowledge, and symbolic form', *Oxford Review of Education, Volume 44, Issue 3*, P. 291-306. (DOI : DOI : <https://doi.org/10.1080/03054985.2017.1389711>).
12. Heis, J., 2011. 'Ernst Cassirer's Neo-Kantian Philosophy of Geometry', *British Journal for the History of Philosophy, Volume 19, Issue 4*, P. 759-794. (DOI : DOI : <https://doi.org/10.1080/09608788.2011.583421>).
13. Krois, JM., 2004. 'Why Did Cassirer und Heidegger Not Debate in Davos?', *Symbolic Forms and Culteral Studies : Ernst Cassirer's Theory of Culture*, New Haven; London : Yale University Press, 177 p.
14. Ludl, C., 2015. 'Objet et processus de recherche : Méthodologie et épistémologie du concept de représentation(s)', *Méthod(e)s : African Review of Social Sciences Methodology.. Volume 1, Issue 1-2 : Weak Theory, Bad Data? Heuristic Roles and Practical Limits in Fieldwork/Faible théorie, faibles données ? Rôles heuristiques et limites*

- pratiques des concepts dans le travail de terrain*, P. 91-110. (DOI : DOI : <https://doi.org/10.1080/23754745.2015.1017278>).
15. Paetzold, HE., 1995. 'Ernst Cassirer. Von Marburg nach New York', *Eine philosophische Biographie*, Darmstadt, 240 p.
  16. Skidelsky, E., 2008. 'Ernst Cassirer : the last philosopher of culture', Princeton, NJ [u.a.] : *Princeton Univ. Press*, 304 p.
  17. Solomon, J., 2009. 'The proactive echo : Ernst Cassirer's The Myth of the State and the biopolitics of global English', *Translation Studies, Volume 2, Issue 1 : The Translational Turn*, P. 52-70. (DOI : DOI : <https://doi.org/10.1080/14781700802496258>).
  18. Steiner, S., 2015. 'The Relevance of Cassirer and the Rewriting of Intellectual History', *History of European Ideas, Volume 41, Issue 4 : Peter E. Gordon's Continental Divide : Heidegger, Cassirer, Davos*. P. 447-453. (DOI : DOI : <https://doi.org/10.1080/01916599.2014.980055>).

References:

1. Viktor, I., 2018. 'Filosofs'ki vymiry symvoliky ukrayins'koyi tradytsiyi : symvolika pryrodnoho i sotsiokul'turnoho v fol'klori (Philosophical Dimensions of the Symbolism of the Ukrainian Tradition : Symbolism of the Natural and Socio-Cultural in Folklore)', *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina, Seriya «Teoriya kul'tury i filosofiya nauky»*, (58), S. 112-118. (DOI : DOI : <https://doi.org/10.26565/2306-6687-2018-58-19>).
2. Hayevs'ka, SR., 2015. 'Lyudyna v paradyhmi «symvolichnykh form» E. Kassirera ()', *Visnyk Cherkas'koho universytetu, № 11 (344)*, S. 77-83.
3. YeGU, 2001. 'Davoskaya diskussiya mezhdru E.Cassirerom i M.Khaydeggerom (Davos Discussion between E. Cassirer and M. Heidegger)', *Issledovaniya po fenomenologii i filosofskoy germenevtike*, Minsk : *YeGU*, S. 124-134.
4. Cassirer, E., 1998. 'Izbrannoye. Opyt o cheloveke (Favorites. The Experience of Man)', M. : *Gardariki*, 784 s.
5. Cassirer, E., 2006. 'Poznaniye i deystvitel'nost' (Cognition and Reality)', M. : *Gnozis*, 400 s.
6. Cassirer, E., 2002. 'Filosofiya simvolicheskikh form : v 3 t. (Philosophy of symbolic forms: in 3 vol.)', M.; SPb. : *Universitetskaya kniga*, 280 s.
7. Minakov, MA., 2006. 'Ponyattya prafenomeniv ta kul'turnoho dosvidu u filosofiyi E. Kassirera (The Concept of Trade-Offs and Cultural Experience in the Philosophy of E. Cassirer)', *Mul'tyversum : filosofs'kyy al'manakh, NAN Ukrayiny, In-t filosof. im. H.S. Skovorody, Vyp. 54*, Kyyiv : *Ukrayins'kyy Tsentr dukhovnoyi kul'tury*, S. 111-122.
8. Svas'yan, K., 1980. 'Problema simvola v sovremennoy filosofii (Kritika i analiz) (The Problem of Symbol in Modern Philosophy (Criticism and Analysis))', Yer. : *Izd-vo AN ArmSSR*, 224 s.
9. Soboleva, ME., 2001. 'Filosofiya simvolicheskikh form E. Kassirera. Genesis. Osnovnyye ponyatiya. Kontekst (Philosophy of Symbolic Forms of E. Cassirer. Genesis. Basic Concepts. Context)', SPb. : *Izd.-vo SPbGU*, 180 s.

10. Alloa, E., 2015. 'Could Perspective Ever be a Symbolic Form? Revisiting Panofsky with Cassirer', *Journal of Aesthetics and Phenomenology*, Volume 2, Issue 1. P. 51-71. (DOI : DOI: <https://doi.org/10.1080/20539320.2015.11428459>).
11. Belas, O., 2018. 'Education, knowledge, and symbolic form', *Oxford Review of Education*, Volume 44, Issue 3, P. 291-306. (DOI : DOI : <https://doi.org/10.1080/03054985.2017.1389711>).
12. Heis, J., 2011. 'Ernst Cassirer's Neo-Kantian Philosophy of Geometry', *British Journal for the History of Philosophy*, Volume 19, Issue 4, P. 759-794. (DOI : DOI : <https://doi.org/10.1080/09608788.2011.583421>).
13. Krois, JM., 2004. 'Why Did Cassirer und Heidegger Not Debate in Davos?', *Symbolic Forms and Culteral Studies : Ernst Cassirer's Theory of Culture*, New Haven; London : Yale University Press, 177 p.
14. Ludl, C., 2015. 'Objet et processus de recherche : Méthodologie et épistémologie du concept de représentation(s) (Object and Process of Research : Methodology and Epistemology of the Concept of Representation)', *Méthod(e)s : African Review of Social Sciences Methodology.. Volume 1, Issue 1-2 : Weak Theory, Bad Data? Heuristic Roles and Practical Limits in Fieldwork/Faible théorie, faibles données ? Rôles heuristiques et limites pratiques des concepts dans le travail de terrain*, P. 91-110. (DOI : DOI : <https://doi.org/10.1080/23754745.2015.1017278>).
15. Paetzold, HE., 1995. 'Ernst Cassirer. Von Marburg nach New York (Ernst Cassirer. From Marburg to New York)', *Eine philosophische Biographie*, Darmstadt, 240 p.
16. Skidelsky, E., 2008. 'Ernst Cassirer : the last philosopher of culture', Princeton, NJ [u.a.] : Princeton Univ. Press, 304 p.
17. Solomon, J., 2009. 'The proactive echo : Ernst Cassirer's The Myth of the State and the biopolitics of global English', *Translation Studies*, Volume 2, Issue 1 : The Translational Turn, P. 52-70. (DOI : DOI : <https://doi.org/10.1080/14781700802496258>).
18. Steiner, S., 2015. 'The Relevance of Cassirer and the Rewriting of Intellectual History', *History of European Ideas*, Volume 41, Issue 4 : Peter E. Gordon's Continental Divide : Heidegger, Cassirer, Davos. P. 447-453. (DOI : DOI : <https://doi.org/10.1080/01916599.2014.980055>).